

RESUMÉ

Klášter „Porta coeli“ v Předklášteří u Tišnova a západní portál klášterního kostela

Tišnovský klášter Porta coeli (Brána nebeská) byl založen roku 1232 královnou Konstancí Uherskou, vdovou po českém králi Přemyslu Otakarovi I., od kterého vzešel prvotní impuls založit klášter.

Konstancii velmi podporovali její synové, český král Václav I. a moravský markrabě Přemysl. Významnou měrou nepochybně přispěl i olomoucký biskup Robert. Klášter byl již od počátku dobře materiálně zajištěn a stavba mohla díky tomu postupovat velmi rychlým tempem. Předpokládá se, že nejpodstatnější část staveb byla dokončena do roku 1240.

Základem kláštera byl kostel s přilehlým konventem, hradební zeď s obrannými věžemi a obytnou stavbou vedle vstupní brány. Na nádvoří stála kaple sv. Kateřiny (pravděpodobně nejstarší stavba v klášterním areálu, zbořena v 18. století). Jediným pozůstatkem kaple je pravděpodobně tympanon s reliéfní polopostavou ženy držící knihu. Jádro kláštera (kostel, ambit, kapitulní síň) se dodnes dochovalo v celkem neporušeném stavu.

Klášterní kostel, zasvěcený Nanebevzetí Panny Marie, je dílem dvou, rychle na sebe navazujících, stavebních etap, což dokazuje atypický náběh žeber v severní boční lodi. Jedná se o orientovanou trojlodní baziliku na půdoryse latinského kříže s trojdílným závěrem. Presbytář sestává z obdélného pole zaklenutého šestidílnou klenbou (která patří k nejstarším ve střední Evropě) a pětibokého závěru. Dochovala se v něm dvě původní hrotitá okna s jednoduchou kružbou (patří k nejstarším u nás). Transept i trojlodí je zaklenut křížovými klenbami. Lomené oblouky mezilodních arkád podpírají hranolové pilíře. V presbytáři se uplatňují progresivnější prvky (šestidílná klenba, kalichovité hlavice, hrotitá okna s kružbami).

Zevně je stavba členěna velmi úsporně. Na západním průčelí kostela a jižním průčelí transeptu jsou velké kruhové rozety, patřící k nejstarším ve střední Evropě.

S jinak strohým zevnějškem kontrastuje bohatě utvářený západní portál, který je významnou raně gotickou památkou v rámci střední Evropy. Výjimečný je i v rámci cisterciáckého řádu, jelikož se vymykal jinak dosti striktním pravidlům o střídmosti ve výzdobě klášterních budov.

Ústupkový portál zakončuje hrotitý oblouk bohatě zdobených archivolt. Ostění portálu je členěno pravoúhlými ústupky nad rovným soklem, mezi něž jsou vloženy sloupky přepásané talířovými prstenci (dříky sloupků nejsou původní), zakončené tesanými hlavicemi (v jižním ostění košovými, v severním progresivněji kalichovitými hlavicemi). Nároží ústupků jsou v dolní polovině zaoblená a zdobená tesaným dekorem. V horní části ostění jsou mezi sloupky vloženy sochy deseti apoštolů. Zbývající dvě sochy jsou umístěny po stranách portálu na sloupcích, které nesou sochy lvů. Hlavy a většina nohou apoštolů, byly nahrazeny v 19. století (hlava sv. Petra v 16. století).

Hrotitý záklenek spočívá na průběžných římsách pokrytých dekorem s motivem vinného kmene. Tympanon nad vstupem zdobí reliéf s výjevem Déesis (trůnící Kristus v mandorle obklopen symboly evangelistů s přímluvci Pannou Marií a Janem Křtitelem a s klečícími donátory (královnou Konstancí a Přemyslem Otakarem I.), kteří mu kladou k nohám model kostela). Na konzolách nesoucích nadpraží jsou postavy dělníků na vinici páně.

Před portálem byla zamýšlena předsíň, jak prozrazují náběhy žeber, jestli byla opravdu postavena se však nepodařilo zjistit.

Portál není jednotným dílem, některé sochy apoštolů, jsou v jeho rámci, zcela solitérní díly (zejména pátý apoštol severního ostění, sv. Jan evangelista, apoštol stojící po jižní straně portálu). Kvalita soch na portále je velmi rozdílná. Oceňována bývá zejména socha sv. Jana evangelisty (čtvrtá socha severního ostění) a též reliéfní výzdoba tympanonu.

Narůstající snaha donátorky o jeho větší reprezentativnost vedla k několika rychlým změnám představ o finální podobě výzdoby portálu. Změny konceptu mohou být sledovány již v úrovni základového zdiva. Původně měl být portál střídmější. Sochy apoštolů nebyly do prvotního plánu zahrnuty.

Ve výzdobě portálu je možno sledovat několik významových vrstev. V prvním plánu je možné ho vnímat jako civitas dei (obec boží), které vládne ze svého trůnu Kristus jako nejvyšší vládce. Též může být vnímán jako připomínka Posledního soudu, u kterého si chtějí donátoři zajistit věčnou spásu stavbou chrámu. Portál je též branou do Nebeského Jeruzaléma. S tím jistě souvisí i to, že se královna Konstancie i její syn Přemysl se nechali v kostele pohřbít. Tuto významovou rovinu podporuje i text zakládací listiny. Konstancie se snažila vykoupit hříchy i za svého zesnulého manžela, Přemysla Otakara I.

Portál je významnou raně gotickou památkou nejen v rámci střední Evropy, ale výjimečný je i v rámci cisterciáckého řádu, jelikož se vymyká jinak dosti striktním pravidlům o střídmosti ve výzdobě klášterních budov. Klášter Porta coeli i západní portál

klášterního kostela patří nepochybně k nejvýznamnějším památkám 13. století u nás i ve střední Evropě.

Eva Prokúpková

2009